

УДК 37.013«18/19»

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2025-3-46-55>

**HISTORICAL ANALYSIS OF INNOVATIVE IDEAS OF UKRAINIAN
EDUCATORS ON THE NEED FOR CHANGES
IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINIAN SCHOOLS
AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

**ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНИХ ІДЕЙ УКРАЇНСЬКИХ
ПЕДАГОГІВ ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗМІН ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ
В ШКОЛАХ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Viktor SHVYDUN,

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Communal Higher Education
Institution «Dnipro Academy of
Continuing Education» of the
Dnipropetrovsk Regional Council
70, Volodymyra Antonovycha Str.,
Dnipro, 49006, Ukraine

Віктор ШВИДУН

кандидат педагогічних наук, доцент,
Комунальний заклад вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної
освіти» Дніпропетровської обласної
ради»

вул. Володимира Антоновича, 70,
м. Дніпро, 49006, Україна

Shvidun2006@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5450-9043>

ABSTRACT

The article provides a historical analysis of innovative ideas of Ukrainian educators regarding the need for changes in the educational process in Ukrainian schools at the beginning of the 20th century. It analyzes the ideas of one of the most famous educators of that period, Sofia Rusova, on the development of Ukraine's national education system at the beginning of its independence, the development of the education system, the establishment of labor (activity-based) schools, and the upbringing of younger generations.

It has been established that the development of a new Ukrainian school in 1917 required meeting socio-economic and political challenges, reflecting new social values and relationships in the education system, and to do this, it was necessary to solve the problem of developing pedagogical science and implementing its achievements.

Ukrainian educators openly recognized the ideas of experimental pedagogy, which was actively spreading throughout Europe, and its influence on the development of the education system in Ukraine. However, this was not a blind copying of its ideas; the influence of the progressive pedagogical trend was indirect, consisting in the comparison of different points of view, approaches, and scientific schools, which contributed to the creation of a unique scientific basis for pedagogy.

During this period, three main trends in the development of the education system were prioritized: national development (national), the establishment of the labor aspect of education (activity-based), and upbringing.

Sofia Rusova considered the following to be the main tasks:

- educating students to be patriots of their country;
- comprehensive development of the child's personality.

The scholar's ideas for the development of Ukrainian schools included:

- the creation of a national school system that would consciously develop each child as a desirable future citizen of their country and their people;
- a scientific and comprehensive justification of the connection between education and physical labor;
- the development of a concept of national education.

Sofia Rusova saw the development of Ukrainian schools primarily in the democratization and humanization of national schools, the education of students as patriots of their country, and the comprehensive development of the child's personality, which is also relevant for the current reform of the Ukrainian education system.

Key words: national school, labor (activity) aspect, national education.

Вступ. Модернізація системи освіти України в контексті реалізації положень Концепції «Нова українська школа» передбачає проведення «... докорінної реформи, яка зупинить негативні тенденції, яка перетворить українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України» [1].

Це, у свою чергу, передбачає, що «... нові освітні стандарти будуть ґрунтуватися на «Рекомендаціях Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя (18.12.2006), але не обмежуватися ними» [1].

Вважаємо, що під час реформування системи освіти України досвід та рекомендації зарубіжних педагогів є важливим аспектом, але доцільно також орієнтуватися та використовувати напрацювання відомих українських педагогів, зокрема, Софії Русової.

Метою статті є дослідження педагогічних поглядів Софії Русової щодо розбудови української школи та національного виховання.

Методи та методики дослідження. У процесі написання статті були використані теоретичні методи: аналіз наукових джерел, систематизація й узагальнення даних.

Результати та дискусії. Нова школа, створення якої розпочалося в Україні у 1917 р., повинна була перш за все відповідати соціально-економічним і політичним завданням, відбивати в системі виховання нові суспільні цінності й відносини, а для цього потрібно було вирішити проблему розвитку педагогічної науки і втілення в життя її досягнень. Ця проблема вирішувалася в Україні дуже своєрідно. Радикально налаштовані педагоги прагнули скоріше навчатися у зарубіжних колег, категорично відмовившись від усього дореволюційного досвіду. Поширення таких настроїв пояснюється ще й тим, що початок XX ст. ознаменувався на Заході підвищенням загального інтересу до проблем педагогіки. Це

сприяло виникненню там великої кількості різноманітних педагогічних течій, теорій, шкіл.

Українські педагоги відкрито визнавали ідеї експериментальної педагогіки та її вплив на розвиток системи освіти в Україні. Проте це не було сліпе копіювання її ідей, вплив прогресивної педагогічної течії був опосередкований, полягав у зіставленні різних точок зору, підходів, наукових шкіл, що сприяло створенню своєї особливої наукової бази педагогіки.

Ми вважаємо за доцільне виділити три головні тенденції, характерні для системи освіти України 1917–1920-х рр., на яких акцентували увагу українські педагоги: національний розвиток (національна), становлення трудового аспекту освіти (діяльнісна), виховна, згідно з якими школа в Україні мала бути близькою народові за змістом навчання і єдиною (доступною) для всіх громадян держави, а за характером – діяльною (трудовою), і не лише навчальною, а також значною мірою і виховною.

Надання національного характеру школі, впровадження рідної мови й українізація змісту навчання, була завжди найважливішим завданням педагогічних діячів. На території України ці завдання впливали із внутрішньої потреби українського народу в його природному зростанні й духовному розвитку. Так, Софія Русова відзначала, що школа дореволюційної Росії калічила розум і душу дитини тому, що вона не відповідала національному духовному складу українського народу. Вона вважала, що винні у цьому, перш за все, самі українці, які недостатньо активно виборювали свої права [4, с. 183].

Ідея національної школи знайшла відображення в працях Софії Русової: «Думки М. Драгоманова про освіту» [3], «Ідейні підвалини школи» [5], «Нова школа» [4], «Нова школа соціального виховання» [6], «Нові методи дошкільного виховання» [7] тощо.

Вчена вважала, що кожен народ повинен мати свою національну школу. «Щаслива та нація, яка має змогу утворити у своїй державі національну школу для всієї своєї людності. Вона може сміло дивитися у своє майбутнє: національна школа, національна освіта дасть їй змогу посилити свої економічні можливості» [4, с. 187].

Працюючи в апараті Центральної Ради, Софія Русова мала можливість безпосередньо бути причетною до формування нової освітньої політики у незалежній державі. Вона вважала ідею національної школи нерозривно зв'язаною з демократичним розвитком сучасних народів. Тільки ця ідея, на її думку, остаточно утворює те, що за наших часів зветься народом, нацією. Розуміла, що реалізація ідеї національної школи на практиці є досить складною, для цього потрібна наполеглива і кропітка праця серед населення, тому звертає увагу на те, що національне навчання повинно охоплювати не лише дітей, а й дорослих.

Розглядаючи питання існування національно продуманої системи виховання в дитячій установі, педагог наполягала на тому, що така система не тільки можлива, а й повинна бути застосована з перших же моментів розвитку дитини: «Оченята повинні кохатися в улюблених національних кольорах та орнаментах, уяві дитячій треба давати пищу з національних оповідань, казок, легенд, а для слуху дитячого співати рідні національні пісні» [7].

Все це повинно створювати національно-естетичну атмосферу, природно прив'язувати дитину до певного історичного терену, це дає дитині конкретну свідомість того, до якого народу вона належить, поступово розкриває перед нею всі особливі риси її національності.

Надзвичайно сильний емоційний вплив на громадсько-соціальний розвиток дитини має національний фактор, тому Софія Русова закликала свідомо розвивати кожну дитину, як бажаного майбутнього громадянина своєї країни, свого народу. При цьому вона звертала увагу на той факт, що «... раніше уникали у вихованні акцентувати національний елемент як шовінізм, що звужує громадський обрій, обмежує почуття інтернаціонального єднання, загальнолюдського братерства. Тепер навпаки, добре зрозуміли, що до такого широкого єднання людність дійде лише через усвідомлений націоналізм» [7]. І далі: «... тільки та людина може симпатично ставитися до долі чужого народу, яка цілим серцем своїм кохає свій рідний край, яка свідомо працює для свого власного народу» [7].

Закликаючи до створення національної школи, вчена переконувала, що: «...культурно, педагогічно поставлена національна школа ніколи не приводить ані до обмеженого безпросвітного шовінізму, ані до людожерства. Вона викликає свідоме відношення і до своєї людності, і до чужих, вона збуджує зацікавлення в учнях, і це зацікавлення тягне їх знати щодалі ширші обрії, ставати свідомими діячами у всесвітньому культурному житті всіх народів-братів» [4, с. 189].

Ідеї Софії Русової та інших українських педагогів з формування національної системи освіти та виховання обговорювались під час Всеукраїнського учительського професійного з'їзду 13–15 серпня 1917 року, на якому було вироблено план національної освіти й організації українського вчителства. У кінці 1917 р. були створені комісії та підкомісії з розробки планів єдиної трудової школи. В основу розбудови шкільної освіти покладено такі загальні засади, як принцип єдиної національної школи, в якій всі діти шкільного віку мали б можливість одержувати безоплатну загальну освіту; виховання у молоді творчих здібностей; створення ініціативи педагогічним радам в організації освітнього процесу.

Відкриття нових можливостей для розвитку національної системи освіти активізувало розвиток наукової педагогічної думки в Україні. Ми

погоджуємось з думкою О. Попової про те, що «... в цілому розвиток педагогічної думки в 1917–1920-х рр. мав для освіти України надзвичайне значення: саме тоді були науково розроблені концепції національної системи освіти, її провідні аксіологічні пріоритети, основні принципи нової школи» [2, с. 378].

Головними завданнями, які ставили перед собою освітяни того часу, були:

- виховання учнів як патріотів своєї держави;
- всебічний розвиток особистості дитини.

Софія Русова була переконана, що саме ці пріоритети «... зможуть здійснити позитивний вплив на учня з метою формування свідомої громадянської позиції та виховання патріота держави» [6].

Реалізація другої тенденції (діяльнісної або становлення трудового аспекту освіти) розпочинається у 1919 р. На нашу думку, заслуговують уваги оригінальні судження Софії Русової щодо трудового виховання дітей. Працю вона вважала основним засобом, завдяки якому в дитячій свідомості фіксуються знання, оскільки вони набираються «через руку в розум» і потім виявляються в творчості дитини. Педагог акцентувала увагу на тому, що «... праця має завжди конкретне завдання, домагається реальних результатів. Вона має бути доступною і не вимагати значних зусиль, не призводити до невдач і негативних емоцій» [4, с. 190].

Погоджуємось з твердженням вченої, що праця повинна відповідати природній дитячій активності, сприяти розвитку самостійності, ініціативи, творчості, вільному формуванню цілісної гармонійної особистості. Вона розвиває інтелект, бо кожне трудове завдання, викликане безпосереднім бажанням дитини – інтересом, цікавістю до чогось, спочатку потребує усвідомлення того, як саме треба його виконати, як користуватися різноманітними матеріалами [8].

Праця, як зазначала Софія Русова, «... проводиться в діяльній школі на всіх ступенях як лабораторний метод навчання та засіб виховання» [8]. Вона пропонувала застосовувати принцип послідовності: від легкого, найпростішого до складнішого, тяжчого. Для того, щоб праця відповідала завданням уроку, педагог пропонувала «... в плані діяльної школи окремо визначити кількість годин для її проведення» [8]. Причому, «... певну кількість годин виділяти для самої праці, розвитку технічних здібностей (вирізування, випилювання, моделювання) і для індивідуальної творчості. Такий поділ годин трудового навчання сприятиме розвитку уявлення, вираженню думок, творчого нахилу» [8].

Запропонована система трудового виховання в цілому ґрунтувалася на базі сільськогосподарського виробництва і враховувала культурно-історичний досвід українського народу, його хліборобську цивілізацію. Вона також схвально ставилась до застосування в навчанні і вихованні

технологічних новинок, винаходів, які свідчать про прогрес економічного життя.

Слід наголосити, що Софія Русова неодноразово підкреслювала виключне значення праці у вихованні людини в людині. Свій досвід вона підкріплювала досягненнями новітньої європейської педагогіки, вдало поєднуючи їх з потребами української школи. Педагог розуміла, що фахова підготовка може бути ефективною за умови, коли вона буде-ється на попередній загальній освіті. Саме тому важливим завданням національної системи освіти, вважала Софія Русова, є необхідність дати молоді широку загальну освіту, на основі якої здійснюватиметься професійна підготовка. Очевидно, що вона мислила як справжній про-світитель, розуміючи, що майбутнє України залежить від рівня освіче-ності її громадян.

Принципово критикувала вчена погляди на трудове виховання у сис-темах П. Блонського та А. Луначарського, що на той час мало велике теоретичне і практичне значення. П. Блонський і А. Луначарський зву-зили ідею у трудовій школі до «індустріалізму». Ось як про це писала педагог: «Ці два погляди носять на собі вузьку пляму російського марк-систського світогляду і занадто далеко відходять від сучасних посту-пових поглядів на виховання. На нашу думку, індустріалізм небажаний елемент у загальній професійній школі і може лише стати як предмет навчання в старших класах» [8].

Підсумовуючи точки зору на трудове виховання педагогів різних спрямувань, Софія Русова підкреслювала подвійне його значення – психолого-фізіологічне і соціальне. Мислителька, звичайно, мала рацію, заявляючи: «Виховання через працю є вихованням волі, розви-тком творчих сил дитини» [8]. Як уже говорилося, вона вказувала на соціальну роль праці, «... оскільки вона (праця) розвиває інтелектуальні здібності дитини, її ініціативний дух, волю і працездатність – вона є фак-тором виховання саме таких людей, яких потребує демократичне сус-пільство» [8].

Отже, заслуга С. Русової полягає в тому, що вона одна з перших в Україні у новий історичний період науково та всебічно обґрунтувала питання про зв'язок навчання з фізичною працею, показала, що фізична праця – важлива сфера, в якій формуються і розвиваються творчі зді-бності дитини і тому вона є необхідною умовою формування загально-людських цінностей особистості.

Суспільство, яке проголошує гуманізм одним з провідних принци-пів свого життя, має забезпечити, насамперед, виховання підростаю-чого покоління на основі гуманістичних ідеалів. Тому система освіти й виховання намагається втілити гуманістичні ідеали виховання доскона-лої людини, вільної особистості, здатної жити й творчо діяти в умовах

змінного соціуму. Проблема виховання такої людини висувається на перший план самою логікою історії, потребою життя в людях – діях динамічного суспільства, настільки свідомих та активних, щоб зробити його справді гуманним. «Якщо ми потребуємо демократії, то мусимо до неї виховувати молодь і не тільки для того, щоб підтримувати в країні соціальну єдність та порядок, а й для того, щоб ця молодь могла утворити новий, кращий гуманний світ. Гаслом нової школи є саморозвиток і соціальна служба – служба родині, громаді, державі, нації, людству» – відзначала Софія Русова [4, с. 192].

Загальні концептуальні підходи до формування дитини, на наш погляд, визначаються принципами гуманізації виховання, а саме: оплюдненні виховних стосунків, визнанні цінності дитини як особистості, її значущості в суспільстві, засновані на усвідомленні своїх зв'язків з оточуючими людьми, а також її місця у людстві в цілому. Такий підхід відповідає загальній меті виховання – формуванню цілісної, гуманної особистості, орієнтованої на відтворення цінностей національної та загальнолюдської культур у творчій життєдіяльності, саморозвиток і моральну саморегуляцію поведінки.

Софія Русова, як послідовниця глибоко народної педагогіки, багато років працювала над концепцією національного виховання. На основі аналізу історичного досвіду різних країн педагог сформулювала положення про значення національної системи виховання, доводячи, що міцна та нація, яка краще від інших використала глибокі національні скарби.

Сутність національного виховання, за теорією Русової, полягає в тому, що вона виробляє «... у людини не хитку моральність, а міцну цільну особу, що через пошану і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до інших народів» [4, с. 193].

Глибоко досліджуючи і розвиваючи українську та світову педагогічну спадщину, Софія Русова досягла значних успіхів у світовій педагогіці. В галузі національного виховання вона висунула вимогу створення такої системи, яка б забезпечила підготовку «... людей нового покоління – відданих інтересам народу, палких патріотів, здатних вивести народ з культурної відсталості в ряди цивілізованих націй» [4, с. 194].

В основі ідей національного виховання Русової лежить думка про те, що українці, як і інші народи, повинні мати школу з рідною мовою навчання, побудовану у відповідності з потребами і національними традиціями народу. Тільки така школа, на її думку, здатна підняти національну свідомість народу, яку не можна плутати з шовінізмом. Вона вважала, що школа і виховання повинні будуватися, насамперед, у повній відповідності з особливостями і потребами своєї країни, і що у вихованні дитини слід враховувати психологію, світогляд тієї нації, пред-

ставниками якої вона є. «Національне виховання, – зауважувала Софія Русова, – є певний ґрунт у справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення відродженої душі народу» [5, с. 148].

Концептуальне осмислення характеру національної школи і виховання, сутність національної школи виховання Софії Русової розкривається в основних наукових поняттях: національне виховання, національна система освіти, національний світогляд, національна свідомість і самосвідомість і т. д. Національне виховання розглядається нею як виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах. Тільки завдяки національному вихованню, стверджувала Русова, у дітей реалізуються природні задатки, формуються національний склад мислення, психіки, національний характер і світогляд.

Отже йдеться про необхідність систематичного і цілеспрямованого виховання національного типу особистості, чим досягається духовна єдність поколінь, поступність національної культури і безсмертя нації.

Висновки. Таким чином, здійснивши історичний аналіз інноваційних ідей українських педагогів щодо необхідності змін освітнього процесу в школах України на початку XX століття, ми дійшли певних висновків. Українські педагоги, зокрема Софія Русова, акцентували увагу на національному розвитку системи освіти, становленні трудової (діяльничної) школи та вихованню підростаючих поколінь. Розбудову української школи педагоги початку XX століття вбачали, передусім, у демократизації та гуманізації національної школи, вихованню учнів як патріотів своєї держави, всебічному розвитку особистості дитини, що є актуальним і для сучасного реформування системи освіти України.

Подальші дослідження будуть спрямовані на аналіз педагогічних ідей інших визначних педагогів України початку XX століття та можливості запровадження їх ідей у систему освіти в контексті її реформування.

Література

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи: URL: <http://www.chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
2. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в XX столітті: дис. ... д-ра пед. наук. Харків, 2001. 530 с.
3. Русова С. Ф. Думки М. Драгоманова про освіту. *Світло*. 1920. – № 4. С. 94–97.
4. Русова С. Ф. Нова школа. Київ: Освіта, 1999. 199 с.
5. Русова С. Ф. Ідейні підвалини школи. *Світло*. 1913.. № 8. С. 145–151.

6. Русова С. Ф. Нова школа соціального виховання: URL: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17525/file.pdf> (дата звернення 21.10.2025).
7. Русова С. Ф. Нові методи дошкільного виховання: URL: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11481/file.pdf> (дата звернення 22.10.2025).
8. Русова С. Ф. Єдина діяльна (трудова школа): URL: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25819/file.pdf> (дата звернення 22.10.2025).

References

1. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly (2016). [New Ukrainian School. Conceptual foundations for secondary school reform]. Retrieved from: <http://www.chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
2. Popova O. V. (2001). Rozvytok innovatsiinykh protsesiv u serednikh zahalnoosvitnikh navchalno-vykhovnykh zakladakh Ukrainy v XX stolitt [The development of innovative processes in secondary general education institutions in Ukraine in the 20th century] [in Ukrainian].
3. Rusova S. F. (1920). Dumky M. Drahomanova pro osvitu [M. Dragomanov's thoughts on education]. Svitlo, 4, 94–97 [in Ukrainian].
4. Rusova S. F. (1999). Nova shkola [New school] [in Ukrainian].
5. Rusova S. F. (1913). Ideini pidvalyny shkoly [The ideological foundations of the school]. Svitlo, 8, 145–151 [in Ukrainian].
6. Rusova S. F. (1916). Nova shkola sotsialnoho vykhovannia [New school of social education]. Retrieved from: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17525/file.pdf> [in Ukrainian].
7. Rusova S. F. (1917). Novi metody doshkilnoho vykhovannia [New methods of pre-school education]. Retrieved from: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11481/file.pdf> [in Ukrainian].
8. Rusova S. F. (1917). Yedyna diialna (trudova shkola) [Single action (labor school)]. Retrieved from: <http://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25819/file.pdf> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено історичний аналіз інноваційних ідей українських педагогів щодо необхідності змін освітнього процесу в школах України на початку XX століття. Проаналізовано ідеї однієї з найвідоміших вчених-педагогів вказаного періоду – Софії Русової – щодо розбудови національної системи освіти України на початку її незалежності, розвитку системи освіти, становлення трудової (діяльнісної) школи та виховання підростаючих поколінь.

Встановлено, що розбудова нової української школи у 1917 р. передбачала необхідність відповідати соціально-економічним і політичним завданням, відбивати в системі виховання нові суспільні цінності й відносини, а для цього потрібно було вирішити проблему розвитку педагогічної науки і втілення в життя її досягнень.

Українські педагоги відкрито визнавали ідеї експериментальної педагогіки, що активно поширювалась на території Європи та впливала на розвиток системи

освіти в Україні. Проте це не було сліпе копіювання її ідей, вплив прогресивної педагогічної течії був опосередкований, полягав у зіставленні різних точок зору, підходів, наукових шкіл, що сприяло створенню своєї особливої наукової бази педагогіки.

У вказаний період пріоритетними були три головні тенденції в розвитку системи освіти: національний розвиток (національна), становлення трудового аспекту освіти (діяльнісна), виховна.

Головними завданнями Софія Русова вважала:

- виховання учнів як патріотів своєї держави;
- всебічний розвиток особистості дитини.

Ідеї вченої щодо розбудови української школи передбачали:

- створення національної школи, у якій здійснюватиметься свідомий розвиток кожної дитини, як бажаного майбутнього громадянина своєї країни, свого народу;
- наукове та всебічне обґрунтування питання про зв'язок навчання з фізичною працею;
- розробку концепції національного виховання.

Розбудову української школи Софія Русова вбачала, передусім, у демократизації та гуманізації національної школи, вихованню учнів як патріотів своєї держави, всебічному розвитку особистості дитини, що є актуальним і для сучасного реформування системи освіти України.

Ключові слова: національна школа, трудовий (діяльнісний) аспект, національне виховання.

Дата надходження статті: 30.10.2025

Дата прийняття статті: 25.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025